

ODREĐENA AKTUELNA PITANJA UGOVORNOG ODŠTETNOG PRAVA**

Sažetak

Neposredan povod za pisanje ovog rada je analiza, kritički osvrt i komentarisanje nedavno objavljene naučne monografije o neizvršenju ugovora, ugovornoj odgovornosti i naknadi štete, kojom je značajno dopunjena srpska pravnička misao u oblasti obligacionog prava. Reč je o delu koautora Katarine Jovičić i Slobodana Vukadinovića koje je u otvorenom pristupu dostupno javnosti od kraja 2023. godine u izdanju Instituta za uporedno pravo. Pitanja otvorena u toj monografiji preispituju se i najpre dovode u vezu sa aktuelnim radovima u domaćem pravu. Idući korak dalje, uočena pitanja su stavljena u kontekst globalnih tokova u ugovornom odštetnom pravu, kao i savremenih nacionalnih tendencija u zakonodavstvima koja vrše ne samo veliki uticaj u svetu već pre svega koja su tradicionalno uticala i na razvoj naučne misli u ovoj oblasti u Republici Srbiji. U radu se razmatraju sistematika predmetne monografije, naučne metode i didaktički i naučni doprinos daljem razvoju kroz kritičko preispitivanje, naročito u kontekstu dugo najavljivane pripreme Građanskog zakonika Republike Srbije.

Ključne reči: ugovor, neizvršenje obaveze, šteta, naknada štete, ugovorna odgovornost.

* Istraživač pripravnik, Institut za uporedno pravo, Beograd, Srbija.

E-mail: dj.marjanovic@iup.rs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5238-7292>

** Ovaj rad je nastao kao rezultat istraživanja u okviru projekta „Prilagođavanje pravnog okvira društvenim i tehnološkim promenama sa posebnim osvrtom na regulisanje veštačke inteligencije” koji je u 2025. godini sprovodio Institut za uporedno pravo uz finansijsku podršku Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija (evidencioni broj: 451-03-136/2025-03/200049 od 4. 2. 2025).

SPECIFIC CURRENT ISSUES IN CONTRACTUAL TORT LAW***

Summary

The immediate impetus for writing this paper is the analysis, critical review, and commentary on the recently published scientific monograph on contract non-performance, contractual liability, and compensation of damages, which significantly contributes to the Serbian legal thought in the field of obligational law. This work, co-authored by Katarina Jovičić and Slobodan Vukadinović, has been publicly available in open access since the end of 2023, published by the Institute for Comparative Law. The issues raised in this monograph are examined and first related to current works in domestic law. Taking a further step, the identified issues are placed in the context of global trends in contractual tort law, as well as contemporary national tendencies in legislations that not only have a significant influence worldwide but, above all, have traditionally impacted the development of scientific thought in this field in the Republic of Serbia. The systematics of the monograph, scientific methods, and its didactic and scientific contribution to further development through critical review, especially in the context of the long-announced preparation of the Civil Code of the Republic of Serbia, are discussed.

Keywords: contract, nonperformance, damage, compensation for damage, contractual liability.

1. Uvodna razmatranja

Ako sa razlogom pođemo od odredaba Zakona o obligacionim odnosima Republike Srbije, onda najpre treba reći da ugovor predstavlja jedan od izvora obligacionih odnosa (Zakon o obligacionim odnosima – ZOO, čl. 1). U skladu sa maksimom *Pacta sunt servanda* (ugovor je zakon za strane), od ugovornih strana se očekuje da ispune obaveze koje proizilaze iz ugovornog odnosa. Međutim kako zbog različitih okolnosti može doći do neizvršenja ugovora, postavlja se pitanje koje su pravne konsekvence

***This work is a result of research within the project "Adapting the Legal Framework to Social and Technological Changes with a Special Focus on Artificial Intelligence," carried out in 2025 by the Institute of Comparative Law with financial support from the Ministry of Science, Technological Development and Innovation (contract number 451-03-136/2025-03/200049).

takvog epiloga ugovornog odnosa. Naziv monografije *Neizvršenje ugovora, odgovornost i naknada štete*, čiji su autori viša naučna saradnica dr Katarina Jovičić i vanredni profesor dr Slobodan Vukadinović, ukazuje nam da su u njoj obrađena pravna pitanja koja proizilaze iz onih situacija kada ugovorne strane nisu bile verne ugovoru i nisu izvršile obaveze koje su preuzele njegovim zaključenjem, odnosno ne na način koji je ugovorom predviđen. Ovaj novi i značajan doprinos srpskoj nauci obligacionog prava je inspiracija za pisanje ovog rada, koji polazi od predmeta navedene naučne monografije, te njegovog prikazivanja, analize i stručnog komentarisanja. Pomenuto delo objavljeno je poslednjeg dana 2023. godine u izdanju Instituta za uporedno pravo¹ i podstiče na razmišljanje povodom pravnih pitanja koje koautori otvaraju i aktuelizuju. U prilog tome govori to da je, za kratko vreme, monografija probudila značajno interesovanje naučne i stručne javnosti.²

Značaj objavljivanja predmetne monografije, a samim tim i njene analize, najpre prepoznamo u mogućoj praktičnoj primeni rezultata koje su koautori u njoj objavili. Sudska praksa se u svakodnevnom radu susreće sa pitanjima poput tumačenja granica autonomije volje u ugovornom pravu, pravnog značaja različitih uzroka neizvršenja ugovora, nastojanjima dužnika da se oslobodi odgovornosti ukoliko dokaže da nije mogao da ispuni svoju obavezu, odnosno ukoliko je zakašnio sa ispunjenjem obaveze zbog okolnosti koje nije mogao da spreči, otkloni ili izbegne, prava poverioca na naknadu štete zbog neizvršenja ili izvršenja ugovorne obaveze sa zakašnjenjem. Pored toga što se sudska praksa susreće sa tužbama radi naknade štete zbog neizvršenja ugovora, pa navedena pitanja imaju praktični značaj, ona imaju podjednako važan i doktrinarni značaj. U kojoj meri pomenuto delo doktrinarno može biti značajno, najbolje nam ilustruje stav profesora Ivice Jankoveca koji je u jednom od svojih dela, ukazujući na nedostatak radova u domaćoj doktrini o ugovornoj odgovornosti, naveo i da ni za jednu pravnu državu ugovorna odgovornost ne bi smela biti manje značajna od vanugovorne odgovornosti (1990, p. 686). Prikazani stav danas je naročito značajan s obzirom na moguće izmene odredaba građanskog zakonodavstva u narednom periodu, budući da se duže vreme priprema i najavljuje donošenje Građanskog zakonika.

Poseban i dodatni značaj ovog naučnog dela se ističe kada se dovodi u vezu sa činjenicom da u proteklom vremenskom periodu navedena pitanja nisu u celovitom

¹ Navedena naučna monografija je dostupna javnosti u otvorenom pristupu na veb prezentaciji Instituta za uporedno pravo, tj. dostupna je za preuzimanje na linku: https://iup.rs/wp-content/uploads/2024/02/2023-Monografija_197-WEB.pdf. Na dan 30. marta 2025. godine ova je monografija preuzeta sa sajta Instituta za uporedno pravo 144 puta, podatak je dostupan na linku: <http://ricl.iup.rs/cgi/stats/report>.

² Prema podacima koji su javno dostupni na ResearchGate, na dan 17. marta 2025. ova knjiga je 921 put preuzeta (pročitana), jednom citirana i javno je preporučena od četiri pripadnika akademske zajednice, i to samo na ovoj jednoj mreži.

obliku bila obrađena u formi monografije, zbog čega smatramo da je od velikog značaja što su se izazova obrade ove teme prihvatili autori Jovičić i Vukadinović, koji godinama unazad produbljeno istražuju teme koje su blisko povezane sa predmetom monografije. Iskustvo autora u istraživanju povezanih tema iz oblasti obligacionog, trgovinskog, međunarodnog poslovnog i međunarodnog privatnog prava doprinosi očekivanju čitalaca da će pojedina pitanja biti obrađena u sveobuhvatnom obliku. Prevažodno mislimo na pitanja koja su u dosadašnjoj građanskopravnoj doktrini prikazivana samo iz ugla moguće primene domaćeg prava, bez adekvatnog sagledavanja i onih situacija kada u potpunosti ili samo u pojedinim delovima postoji obavezna primena stranog merodavnog prava. Upravo taj odnos prema stranom pravu je dodatna vrednost ovog dela jer su autori, osim uzimanja u obzir kompletne referentne literature iz naše zemlje, u velikoj meri koristili aktuelnu literaturu i radove inostranih, i to vodećih svetski priznatih pravnih stručnjaka iz ove oblasti, a argumentaciju nalazili i u domaćim i stranim propisima, kao i sudskoj i arbitražnoj praksi.³

Zbog svih navedenih odlika koje su utvrđene neposrednim čitanjem i analizom, u ovom radu nastojimo da damo komentar monografije *Neizvršenje ugovora, odgovornost i naknada štete*, uz davanje mišljenja o metodologiji primenjenoj u istraživanju, stavovima autora o spornim teorijskim pitanjima kao i uz uočavanje pitanja koja su koautori u monografiji aktuelizovali ili na koja su ukazali radi potrebe njihovog posebnog istraživanja. Zbog toga struktura ovog rada prati sistematizacijsku poddelu po poglavljima na način na koji su to koautori učinili u monografiji, što podrazumeva da ćemo analizirati delove koji su obrađeni pod sledećim naslovima: 1) Izvori ugovornog prava; 2) Obaveznost i neizvršenje ugovora; 3) Ugovorna odgovornost; 4) Naknada ugovorne štete.

2. Izvori ugovornog prava

U skladu sa odredbom sadržanom u ZOO (čl. 10), strane u obligacionim odnosima slobodne su u granicama prinudnih propisa, javnog poretka i dobrih običaja da svoje odnose urede po svojoj volji. Mogućnost ugovornih strana da u potpunosti urede prava i obaveze može za posledicu imati „derogiranje“ primene dispozitivnih građanskopravnih pravila na dati ugovor. U tom smislu koautori ispravno ukazuju na značaj prepoznavanja onih situacija kada dolazi do nepodudaranja hijerarhije važenja i hijerarhije primene izvora prava (Jovičić & Vukadinović,

³ Navedeno se zaključuje iz sadržine velikog broja fusnota, a posebno iz spiska korišćene literature koja obuhvata 251 direktno citirano delo, 39 propisa i mnoštvo slučajeva iz domaće i strane sudske i arbitražne prakse.

2023, p. 21).⁴ Pored toga što ukazuju na najznačajnije izvore prava koji se mogu primeniti na jedan ugovorni odnos, koautori u prvi plan ističu autonomiju volje koja može uticati ne samo na obustavu primene dispozitivnih građanskopravnih pravila na dati ugovorni odnos već i na mogućnost voljnog izbora stranog prava (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 23). Do izbora stranog prava kao merodavnog za jedan ugovorni odnos dolazi realizacijom kolizionog aspekta načela autonomije volje.

Neadekvatno korišćenje (a nekada i nekorišćenje) kolizionog aspekta autonomije volje za posledicu može imati neželjeni izbor i primenu stranog merodavnog prava, što može prouzrokovati i neočekivane pravne posledice u slučaju neizvršenja ugovora. Konkretno, pojedini instituti u slučaju neblagovremenog ili neadekvatnog izvršenja ugovorene obaveze mogu biti primenjeni na potpuno drugačiji način od onog koje ugovorne strane očekuju. Tako, institut zastarelosti potraživanja u kontinentalnim sistemima predstavlja institut materijalnog prava, a u anglosaksonskim pravima to je institut procesnopravne prirode (Jovičić, 2024, pp. 26-29). Razlika u pravnim sistemima primetna je i u pogledu pravne prirode i drugih osobenosti ugovora zaključenog na osnovu opštih uslova poslovanja (Vukadinović, 2019, pp. 91-122).⁵ Ugovorom o prodaji se u pojedinim državama stiče pravo svojine, dok se u drugim državama pravo svojine stiče uz adekvatan pravni osnov i način sticanja stvari (Popov, 2012, pp. 169-172; Živković, 2015, pp. 112-126; Jovičić, 2019b, p. 252).⁶ Naposljetku, pojam neizvršenja ugovorne obaveze na drugačiji način definisan je u različitim pravnim sistemima (Jovičić, 2014, pp. 62-82).

Jovičić i Vukadinović ne samo da ukazuju na značaj kolizionog aspekta autonomije volje već daju i važna praktična uputstva subjektima koji zaključuju ugovorne odnose sa elementom inostranosti.⁷ To čine isticanjem značaja pažljivog sagledavanja pravnih posledica izbora merodavnog prava, važnosti uključivanja klauzule o izboru merodavnog prava i foruma koji će rešavati spor, ali i značaja

⁴ Jovičić i Vukadinović na više mesta primenjuju razlikovanje hijerarhije važenja i hijerarhije primene (izvora građanskog prava), uz isticanje da je to jedan od doprinosa V. Vodinešića domaćej nauci građanskog prava (Vukadinović, 2012, p. 116).

⁵ Vukadinović zapaža da je Nemačka bila prva država koja je u opštem zakonu sadržala norme kojima se regulišu ona pitanja koja nastaju zbog specifičnosti zaključivanja ugovora na osnovu opštih uslova poslovanja koji se na opšti način regulišu. Tako, jedna od odlika nemačkog načina regulisanja opštih uslova poslovanja jeste sistem kontrole na više nivoa. Kontrola se vrši u pogledu načina uključivanja opštih uslova u ugovor, a nakon toga i u kontroli sadržine tako unetih ugovornih odredbi (Vukadinović, 2021, p. 356).

⁶ Ovo pitanje još uvek nije unifikovano čak ni na evropskom prostoru, već predstavlja izazov za supstancijalnu unifikaciju (Jovičić & Vukadinović, 2021, p. 127).

⁷ Element inostranosti kod ugovora o međunarodnoj prodaji robe može se pojaviti u vezi sa stranama ugovornicama (subjektivni kriterijum kvalifikacije) ili u toku trgovinske transakcije (objektivni kriterijum kvalifikacije) (Vukadinović & Jovičić, 2010, pp. 191-196).

detaljnog regulisanja prava i obaveza kako bi se time izbegla mogućnost primene neželjenog stranog prava (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 33). Takođe, skreće se pažnja da izbor merodavnog prava u celosti za posledicu može imati primenu ne samo normi privatnopravnog već i javnopravnog karaktera. Ovo je naročito značajno zbog odredaba javnopravnog karaktera kojima države štite svoje nacionalne ekonomije ili teže postizanju drugih neekonomskih ciljeva,⁸ a što može uticati i na ugovor o prodaji sa inostranim elementom. Pored toga, skrenuta je pažnja na mogućnost da autonomijom volje ugovornih strana može biti isključena primena Konvencije Ujedinjenih nacija o ugovorima o međunarodnoj prodaji robe (dalje u tekstu: Bečka konvencija). Navedeno je od značaja zbog osobenosti ove konvencije u pogledu onih odredaba koje se odnose na neizvršenje ugovora (Zdravković, 2023, pp. 472-485; Vujičić, 2018, pp. 159-190; Gabriel, 2004, pp. 144-167) kao i zbog toga što je u doktrini primećeno da ugovorne strane u našoj praksi izuzetno retko koriste ovu mogućnost (Đorđević, 2012, p. 266).

Autonomija volje ugovornih strana ni u jednom pravnom sistemu ne podrazumeva pravnu i faktičku mogućnost potpunog uređivanja obligacionih odnosa isključivo od strane ugovornika. Zakonodavac ima obavezu vođenja računa o opšteusvojenim pravilima ponašanja koji su dostigli stepen imperativnosti i koji ne mogu biti derogirani voljom stranaka (Perović, 2006, p. 402). Pored toga, autonomija volje može biti faktički ograničena ekonomskom i informativnom nadmoćnošću jedne ugovorne strane u odnosu na druge, što za posledicu može imati nemogućnost uticanja na ugovorne odredbe od strane slabije ugovorne strane. Neravnoteža između ugovornih strana naročito je primetna u odnosima trgovaca i potrošača.⁹

Autori predmetne monografije prepoznaju zakonski osnov za ograničavanje autonomije volje. Pored toga, u monografiji se ukazuje na različite ugovorne forme u kojima jedna ugovorna strana nije u potpunosti uticala na sadržinu ugovora, na sličnosti i razlike između ovakvih ugovornih formi, kao i na uticaj elektronskih dokumenata na nove modalitete sačinjavanja ovakvih ugovora. Kao moguću prednost standardizovanih ugovora¹⁰ koautori ističu da ukoliko su ovakvi ugovori

⁸ Primera radi, to mogu biti mere koje u farmaceutskoj industriji zahtevaju različite dozvole od kontrolnih subjekata ili u industriji hrane zabranu da određeni proizvodi sadrže određene supstance ili da njihov procenat bude u većoj meri od dozvoljene (Sykes, 1999, pp. 4-5). U Republici Srbiji, početkom 2025. godine, zabranjen je uvoz životinja, mesnih i mlečnih proizvoda iz definisanih država, a sa ciljem sprečavanja širenja zarazne bolesti slinavka i šap (Naredba o preduzimanju mera za sprečavanje unošenja zarazne bolesti slinavka i šap – *Foot and mouth disease* u Republiku Srbiju, 2024).

⁹ O zaštiti prava potrošača u Republici Srbiji vid. Vukadinović, 2022a, pp. 189-215; Vujičić & Rapajić, 2021, pp. 227-267.

¹⁰ O standardizovanim ugovorima, subjektima koji ih stvaraju i razlikama između nekih od njih (naročito FIDIC-ovih) i srpskog ugovornog prava vid. Vukadinović, 2024, pp. 119-141.

detaljno i pažljivo pripremljeni, oni mogu dovesti do onemogućavanja primene neželjenog (ili neplaniranog) stranog prava (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 41), sa čime se možemo složiti. Primetno je da se profesor Vukadinović izdvaja u domaćoj doktrini u pogledu stava o značaju sačinjavanja ugovora u formi standardizovanih ugovora. Tako, Vukadinović u svojoj doktorskoj disertaciji, koja je odbranjena 2019. godine, iznosi mišljenje da subjekti danas ne koriste opšte uslove poslovanja jer su „moćni“, već zato što je praksa pokazala njihove brojne prednosti (Vukadinović, 2019, p. 47). Kao mogući nedostatak ugovora koji se sačinjavaju na ovakav način prepoznajemo opasnost da „snažnija“ ugovorna strana u standardizovani ugovor unese odredbu kojom se upućuje na primenu prava one države koja je najpogodnija za ugovornu stranu koja je u većoj meri uticala na sadržinu ugovora. Ekonomski slabija strana ima znatno lošiji položaj i često pristaje na uslove za koje zna da su nepovoljni, te nam se čini potrebnim izbegavanje onih situacija kada će slabija ugovorna strana biti uslovljena prihvatanjem merodavnog prava koje je za nju nepovoljnije.¹¹ Okolnost da se u monografiji ovaj nedostatak standardizovanih ugovora ne ističe posebno možemo dovesti u vezu sa još jednim stavom zasnovanim na pravnoj argumentaciji, a koji je profesor Vukadinović izložio u doktorskoj disertaciji. Naime, Vukadinović je mišljenja da postojanje određenih klauzula koje se kose sa principima pravičnosti, savesnosti i poštenja, odnosno ravnopravnosti ugovornih strana nije nužno povezano sa ekonomskom snagom (kao bitnim ili tipičnim svojstvom), već pre svega sa pravno-političkim opredeljenjem subjekta koji sačinjava ugovor, odnosno sa poslovnom politikom i načinom poslovanja subjekta koji kreira opšte uslove poslovanja (Vukadinović, 2019, p. 47).

Nevezano s tim šta prepoznajemo kao osnovni uzrok ugovaranja klauzula o izboru merodavnog prava, od velikog su značaja odredbe sadržane u ZOO i ZRSZ čijom primenom bi se onemogućio pokušaj zloupotrebe položaja ugovornih strana. Takođe, ukoliko bi se radilo o potrošačkom ugovoru, odredbe koje bi za posledicu

¹¹ Slično se odnosi i na izbor foruma koji rešava spor. Tako uporednopravna sudska praksa i pravna teorija aktuelno pokazuju različito, tj. suprotno rezonovanje i logiku kada do postupanja arbitraže dođe prihvatanjem opštih uslova poslovanja, u zavisnosti od toga da li je reč o međunarodnim trgovinskim ili potrošačkim odnosima (Vukadinović, 2020b, pp. 424-425). Vrhovni federalni sud Švajcarske u više presuda je odlučivao o punovažnosti arbitražnih sporazuma u sportu, kada je arbitražna klauzula sadržana u statutima međunarodnih sportskih organizacija. Prihvatanje takvih arbitražnih sporazuma pravda se potrebom postojanja specijalizovanog suda za sportske sporove, koji će odlikovati brzina i fleksibilnost postupka, odnosno nezavisnost i nepristrasnost, čime se nastoji zaštititi i autonomija sportskih organizacija (Đurđević, 2017, p. 345). Ipak, u doktrini sportskog prava dobrovoljni pristanak na takve arbitražne sporove, a samim tim i njihova punovažnost, dovodi se u pitanje prevashodno zbog piramidalne strukture sportskih organizacija koju odlikuje i nametanje ugovornih odredaba bez suštinske mogućnosti uticanja na njihovu sadržinu (Lukomski, 2013, p. 69; Valloni & Pachmann, 2022, p. 138; Baddeley, 2020, p. 13).

imale nesrazmeru u pravima i obavezama ugovornih strana na štetu potrošača bile bi nepravične.¹² U tom smislu, potrebno je primeniti Zakon o zaštiti potrošača u kome je predviđeno da su nepravične ugovorne odredbe ništave (Zakon o zaštiti potrošača, 2021, čl. 42). Na nivou Evropske unije, potrošači su u pogledu primene merodavnog prava koje je nepovoljno po njih zaštićeni odredbama sadržanim u Uredbi o pravu koje se primenjuje na ugovorne odnose, poznatijoj kao Rim I.¹³ Prepoznavanje potrebe da se potrošačima pruži zaštita u ovoj uredbi ne iznenađuje s obzirom na već konstatovanu i na pravnim argumentima zasnovanu tvrdnju profesora Slobodana Vukadinovića da je okvir zaštite potrošača u Evropskoj uniji među najboljim sistemima na globalnom nivou (Vukadinović, 2022a, p. 210).

Prvi deo monografije obiluje i praktičnim savetima za ugovorne strane, bilo da su one fizička lica ili trgovinski subjekti, a sa ciljem isticanja moguće primene pravila ili merodavnog prava koje zapravo nisu želele ili njegove moguće primene nisu bile ni svesne prilikom zaključenja ugovora. Ovaj deo je od značaja i za sudsku praksu s obzirom na to da je podseća i upućuje na detaljno sagledavanje svih ugovornih odredaba i činjeničnog stanja, a sa ciljem pravilnog utvrđivanja merodavnog prava. Čini se da su autori prepoznali da u savremenim okolnostima procentualno veliki broj ugovora sadrži pravno relevantni element inostranosti, te da su tome i prilagodili način i sistematiku izlaganja, što je značajan doprinos ne samo za srpsku pravnu nauku već i za pravni život.

3. Obaveznost i neizvršenje ugovora

Značaj produbljenog razmatranja pitanja obaveznosti i neizvršenja ugovora prepoznavamo u više okolnosti. Prevažadno, postavlja se pitanje da li se na osnovu zakonskih normi ugovorne strane mogu pouzdati u pravno dejstvo ugovora. Na

¹² O specifičnostima ograničavanja slobode ugovaranja u potrošačkim ugovorima vid. Jovičić, 2019a, pp. 445-449.

¹³ Prema Uredbi Rim I, na potrošačke ugovore primenjuje se pravo države u kojoj potrošač ima uobičajeno boravište. Uslov da bi bilo primenjeno pravo države prema mestu uobičajenog boravišta potrošača jeste da druga ugovorna strana u potrošačkom ugovoru (trgovac) sprovodi svoju komercijalnu ili stručnu delatnost u državi u kojoj potrošač ima uobičajeno boravište. Do primene prava prema mestu uobičajenog boravišta potrošača obavezno će doći i ukoliko trgovac usmerava bilo koju svoju aktivnost ka državi u kojoj potrošač ima uobičajeno boravište i da je ugovor obuhvaćen takvom aktivnošću. Primena Uredbe Rim I ne isključuje mogućnost izbora merodavnog prava od strane ugovornih strana, međutim, takav izbor ne može za posledicu imati lišavanje potrošača zaštite koja mu se pruža odredbama od kojih se ne može odstupiti sporazumom na osnovu prava koje bi bilo merodavno da merodavno pravo nije izabrano (čl. 6 Uredbe Rim I; vid. Lando & Arn Nielsen, 2008, pp. 16-18; Healy, 2008, pp. 550-553).

to se nadovezuje i pitanje opravdanosti zakonskog normiranja pojma neizvršenja ugovora, odnosno pravnih posledica u slučaju da jedna ili više ugovornih strana ne izvrše ili neadekvatno izvrše ugovorne obaveze. Ovo pitanje naročito postaje značajno u savremenim ugovornim odnosima kada faktička neravnopravnost ugovornih strana može uticati na (ne)postojanje suštinski slobodne izjave volje kojom se prihvataju nametnute ugovorne odredbe. Otuda, pred doktrinom i zakonodavcem je pitanje kako suštinski usaglasiti dva principa: autonomiju volje i ravnopravnost ugovornih strana.¹⁴ Analizirajući pitanje obaveznosti ugovora, Jovičić i Vukadinović najpre zapažaju da ZOO ne sadrži nijednu odredbu kojom bi ugovoru bilo izričito priznato obavezujuće pravno dejstvo, ali da je istovremeno u Prednacrtu građanskog zakonika predviđena odredba kojom se izričito propisuje da ugovor obavezuje strane ugovornice kao zakon.¹⁵ Navedenim Jovičić i Vukadinović ukazuju da je u postupku izrade Građanskog zakonika otvoreno pitanje potrebe postojanja norme kojom bi se izričito propisala obaveznost ugovora (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 63). Time se ukazuje na još jedan značaj produbljenog analiziranja pitanja obaveznosti i neizvršenja ugovora, što su Jovičić i Vukadinović u drugom delu monografije i uradili.

Zahvaljujući primeni uporednopravnog metoda, u monografiji se dolazi do saznanja da su u francuskom, italijanskom i rumunskom zakonodavstvu u građanskim zakonicima sadržane odredbe kojima se izričito propisuje da ugovor obavezuje ugovorne strane. Ukazuje se da su izmene francuskog Građanskog zakonika, nakon kojih je izričito normirana obaveznost ugovora, proizašle u vremenskom periodu kada je shodno pravopolitičkim opredeljenjima tamošnji zakonodavac nastojao da u ugovorne odnose uvede više solidarnosti i ugovorne pravičnosti (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 67, fn. 153). Koautori u ovom delu monografije pružaju nemerljiv doprinos teoriji građanskog prava u Republici Srbiji, kao i u ostalim državama koje su nastale nakon raspada bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije,¹⁶

¹⁴ Pri razmatranju pitanja prave mere intervencije zakonodavca u privatne ugovorne odnose mogu nam koristiti i iskustva Francuske, koja je prilikom izmena Code civil-a (iz 2016. god.) razmatrala i ova pitanja i ponudila rešenja saglasna potrebama savremenog društva, nastojeći da istovremeno kodifikuje sudsku praksu koja je stvorena (vid. Vukadinović, 2020, p. 13).

¹⁵ Strane ugovornice su slobodne, u granicama prinudnih propisa, javnog poretka i morala, da svoje odnose urede po svojoj volji. Odredbe prinudnih propisa o sadržini određenih ugovora su sastavni delovi tih ugovora, te ih upotpunjuju ili stupaju na mesto ugovornih odredaba koje nisu u saglasnosti sa njima. Ugovor obavezuje strane ugovornice kao zakon (vid. čl. 167. st. 3, Građanski zakonik Republike Srbije). Odredba sa sličnom sadržinom, bila je predviđena i u Skici za Zakonik o obligacijama i ugovorima koju je sačinio profesor Mihailo Konstantinović: Ugovor vezuje strane ugovornice kao zakon (Konstantinović, 1969, čl. 1. st. 3).

¹⁶ U Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji je važio ZOO iz 1978. godine, koji su po sticanju samostalnosti preuzele sve države na prostoru bivše SFRJ kao svoj nacionalni propis.

prikazivanjem različitih teorijskih stanovišta u pogledu razloga obaveznosti ugovora. Prevažodno, sveobuhvatno su analizirani i prikazani pravci razmišljanja jusnaturalista, prirodne škole prava, polazišta teorija obećanja, oslanjanja i prenosa. Jovičić i Vukadinović najznačajnije teorijske pravce analiziraju uz dovođenje u vezu sa pozitivnim zakonskim pravilima. Primera radi, teorija oslanjanja kritički se dovodi u vezu sa vremenskim dejstvom ugovora (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 72). Naposletku, Jovičić i Vukadinović zaključuju da je teorija *pacta sunt servanda* danas univerzalno prihvaćena u različitim pravnim sistemima, praksi sudova i arbitraža. Poštovanje ovog principa u monografiji se dovodi u vezu sa neizvršenjem ugovora, s obzirom na to da bez prihvatanja tog principa ne bi postojala nikakva garancija da će ugovor biti ispunjen, a samim tim bi pravni promet bio ugrožen. Značajno je i zapažanje da su i pojedini instituti građanskog prava, kao što je klauzula *rebus sic stantibus*, iako predstavljaju zakonski predviđen izuzetak od obaveznosti ugovora, ipak usaglašeni sa osnovnom idejom teorije *pacta sunt servanda* (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 78).

Okolnost da ugovor ima obavezno dejstvo¹⁷ ne podrazumeva da će on biti u potpunosti realizovan na način na koji su se ugovorne strane sporazumele. Nakon zaključenog ugovora, usled promenjenih okolnosti na koje ugovorne strane nisu računale u vreme zaključenja ugovora moguće je da ugovor ne može ostvarivati svoju svrhu. Pored objektivnih okolnosti, moguće je da subjekti koji su zaključili ugovor (ili jedan od njih) ne žele da izvrše ugovorne obaveze, ne žele da to učine u predviđenim rokovima ili na ugovoren način. Moguće je zamisliti i situacije u kojima predmet izvršenja ugovorne obaveze nakon dospeća postane nemoguć. Pred zakonodavcima je zadatak da propisivanjem pravnih posledica neizvršenja ugovora doprinesu zaštiti pravne sigurnosti i prometa, odnosno zaštiti na zakonom zasnovanom očekivanju da će ugovor biti ispunjen. Kako bi ovaj zadatak uspešno bio ostvaren, neophodno je odgovoriti na pitanje da li je svako neizvršenje ugovorne obaveze pravno izjednačeno ili usled različitih okolnosti neizvršenja i pravne posledice mogu biti različite. Pri tome je svakako potrebno postići balans između zaštite poverioca u slučaju neizvršenja ugovora i stabilnosti ugovornih odnosa koja bi mogla biti narušena ukoliko bi svaka povreda ugovorne obaveze bila osnov za raskid ugovora (Dolović, 2014, p. 34). U kojoj meri je teško ovaj balans postići

Iako su u međuvremenu ovi zakoni pretrpeli izvesne izmene i dopune, njihova se rešenja i danas u najvećoj meri podudaraju u materiji koja se obrađuje u monografiji *Neizvršenje ugovora, odgovornost i naknada štete*.

¹⁷ Profesor Marko Đurđević je stava da pravna obaveznost ugovora u srpskom pravu proizilazi iz odredbe sadržane u čl. 17. ZOO (2019a, p. 78). Navedenim članom ZOO, zakonodavac propisuje da su strane u obligacionim odnosima dužne da izvrše svoje obaveze i da su odgovorne za njeno ispunjenje (ZOO, 1978, čl. 17).

možda nam najbolje ilustruju događaji u proteklim godinama poput pojave epidemije kovida 19¹⁸, zaraznih bolesti životinja, međunarodnih i unutrašnjih sukoba, vremenskih nepogoda koje su uticale i na različite okolnosti u kojima su se ugovorne strane našle pri izvršenju ugovornih obaveza a na koje su se eventualno mogle pozivati kao njima opravdan osnov neizvršenja ugovorne obaveze.

Primenom dogmatskog, normativnog, uporednopravnog metoda, kao i analizom sudske prakse kroz studije slučaja, u monografiji se prikazuju različite koncepcije pojma neizvršenja ugovora u različitim sistemima, istorijski razvoj ovih koncepcija i proces njihovog međusobnog približavanja, instituti koji predstavljaju protivtežu principu apsolutne obaveznosti ugovora (kao na primer: doktrina *frustration*) a koji, ukoliko su ispunjeni, dovode do toga da se neće smatrati da postoji i neizvršenje ugovora, diferencirana shvatanja u pogledu vrsta povreda ugovora u različitim zakonodavstvima, praktični pravni značaj određenja oblika neizvršenja ugovora. Ukazuje se da je prilikom reforme obligacionog prava Nemačke 2002. godine došlo i do bitnih izmena u delovima koji se odnose na povredu ugovora i pravnih sredstava koja poverilac u tom slučaju ima. Tako, u nemačkom zakonodavstvu sadržan je pristup prema kome svaka povreda dužnosti iz obligacija može biti sankcionisana kada za tim postoji potreba (Jovičić, 2014, p. 74). Interesantna je i koncepcija sadržana u Bečkoj konvenciji s obzirom na to da se u njoj određuje pojam bitne povrede ugovora. Prema Bečkoj konvenciji, bitna povreda ugovora postoji kada se njom prouzrokuje takva šteta koja ugovornu stranu suštinski lišava onoga što je opravdano očekivala od ugovora, izuzev ako takvu posledicu nije predvidela strana koja čini povredu, niti je može predvideti razumno lice istih svojstava u istim okolnostima. Deluje da je koncepcija sadržana u Bečkoj konvenciji imala veliki uticaj i na planiranje izmena domaćeg prava, pa je u Nacrtu građanskog

¹⁸ U doktrini se primećuje da su pojedini sudovi epidemiju kovida 19 tretirali kao nemogućnost ispunjenja, dok su je drugi tretirali kao promenjenu okolnost. Različite posledice koje je kovid 19 mogao da ima za jedan ugovor svakako su uslovljeni različitim prirodama ugovornih obaveza, životnim okolnostima u kojima su se ugovorne strane našle kao i različitim uzrocima koji su otežali ili učinili nemogućim izvršenje ugovora (Jovičić & Vukadinović, 2022, p. 166). Pandemija kovida 19 u Republici Srbiji je ukazala na još jednu, rekli bismo za pravnu sigurnost moguću i veoma nepoželjnu, mogućnost uticanja na sadržinu ugovornih odredaba u slučaju da se okolnosti drastično promene u odnosu na trenutak zaključenja ugovora. Tako, Vlada Republike Srbije donela je uredbu o ponudi zamenskog putovanja koja je za cilj imala da zaštiti organizatore turističkih putovanja od nepovoljnog uticaja pandemije na njihovo poslovanje (Karanić Mirić, 2020b, p. 110). Za razliku od navedene uredbe, koja je u doktrini kritikovana od strane pojedinih domaćih autora, smatra se da su Smernice za tumačenje pravila o putničkim pravima u Evropskoj uniji zbog kovida 19 (Comission Notice Interpretative Guidelines on EU passenger rights regulations in the context of the developing situation with Covid-19) doprinele poboljšavanju položaja putnika u avio-saobraćaju (Sekulić, 2023, p. 106). O uticaju kovida 19 na ugovorno pravo vid. Schwartz, 2020, pp. 48-60.

zakonika sadržan član koji je naslovljen kao bitna povreda ugovora, a definicija bitne povrede ugovora gotovo je identična onoj iz pomenute Bečke konvencije.¹⁹ U pogledu rešenja sadržanih u važećem ZOO, Jovičić i Vukadinović prepoznaju tri grupe uzroka neizvršenja ugovora u građanskom pravu Republike Srbije: 1) docnju u ispunjenju ugovorne obaveze; 2) nemogućnost ispunjenja ugovorne obaveze; 3) postojanje materijalnih i pravnih nedostataka u ispunjenju ugovorne obaveze (Jovičić & Vukadinović, 2023, pp. 100-107). Pored navedenih opštih osnova, koautori ukazuju da ZOO sadrži posebna pravila koja su u manjoj ili većoj meri uslovljena prirodom ugovora.

U analizi docnje u ispunjenju ugovorne obaveze koautori polaze od nespornih uslova koji bi vodili njenom nastupanju, a to su dospelost ugovorne obaveze i podobnost da se ona prinudno izvrši. Ipak, u pogledu ovog uzroka neizvršenja ugovora ukazuju na još jedno otvoreno pitanje u domaćoj doktrini. Naime, da li u slučaju docnje neke obaveze iz punovažnog ugovora dužnik pada u docnju kada delimično izvrši svoju ugovornu obavezu ili samo kada kasni sa ispunjenjem celokupne obaveze (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 101). Prema mišljenju jedne grupe autora, dužnik je u docnji samo u pogledu preostalog dela obaveze, dok drugi autori smatraju da dužnik ne može pasti u docnju u slučaju da je delimično izvršio svoju obavezu, već da se može raditi samo o neurednom ispunjenju obaveze.²⁰ Kao jednu od značajnijih odlika monografije prepoznamo i analizu onih pitanja koja proizilaze iz njenog predmeta. Tako, i u pogledu nemogućnosti ispunjenja ugovorne obaveze kao drugog uzroka neizvršenja ugovorne obaveze, radi sprečavanja eventualnih dilema u pogledu tumačenja ovog uslova Jovičić i Vukadinović precizno određuju šta se pod tim pojmom u ovoj monografiji podrazumeva. Uzrok neizvršenja ugovora može biti samo ona nemogućnost koja je objektivna, trajna i potpuna (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 104). Za razliku od ovakvog određenja nemogućnosti izvršenja, otežano ispunjenje za posledicu može imati raskidanje ili izmenu ugovora, koliko su ispunjeni i drugi zakonom predviđeni uslovi (ovaj institut poznatiji je kao *clausula rebus sic stantibus*). Razgraničenje između nemogućnosti izvršenja i otežanog ispunjenja koje je od presudnog značaja za adekvatnu

¹⁹ Bitna povreda ugovora postoji kad neispunjenje ugovorne obaveze od strane dužnika prouzrokuje takvu štetu poveriocu koja ga suštinski lišava koristi koju je od ugovora opravdano očekivao ili usled koje se za poverioca svrha ugovora ne može ostvariti (vid. čl. 264, Građanski zakonik Republike Srbije).

²⁰ Koautori se opredeljuju da prilikom analiziranja ovog pitanja ukažu na različite stavove profesora Bogdana Loze i Jakova Radišića, čime se ukazuje da dilema koja je postojala u prvom periodu nakon donošenja ZOO i dalje postoji. U aktuelnoj domaćoj doktrini profesorka Dolović ističe da neuredno ispunjenje može biti na primer ispunjenje na drugačijem mestu od ugovorenog, predaja stvari sa nedostatkom, činidba izvršena na drugačiji način od ugovorenog, ali ne i zadocnelo ispunjenje (Dolović, 2014, p. 52).

primenu materijalnopравnih odredaba u najvećoj meri jeste zadatak sudske prakse, koja u svakom pojedinačnom slučaju treba da činjenično stanje podvede pod odgovarajuće norme. Ipak, u doktrini se zapaža da prilikom kvalifikacije životnog događaja kao otežanog ispunjenja ili nemogućnosti izvršenja sudovi prećutno u obzir uzimaju i pravne posledice tih kvalifikacija i prema tome pokušavaju da pravično odmere rešenje za konkretan spor (Karanikić Mirić, 2020a, p. 46). Otuda ukazivanje na pravne posledice nemogućnosti izvršenja, koje Vukadinović i Jovičić čine, svoj značaj ima i prilikom razjašnjenja dileme sa kojom se sudska praksa može susresti, a to je da li se jedan događaj treba podvesti pod nemogućnost izvršenja ili otežano ispunjenje.

4. Ugovorna odgovornost

Polazeći od zakonom predviđenih osnova oslobođenja od odgovornosti za štetu, u doktrini je postavljeno teorijsko i praktično važno pitanje, a to je da li se ugovorna odgovornost²¹ zasniva na merilima subjektivne ili objektivne odgovornosti. Drugačije rečeno, da li se lice koje nije izvršilo ugovor na dogovoren način obavezuje da nadoknadi štetu zato što je krivo zbog neizvršenja ili nevezano od krivice. Kao prvi razlog zbog kojeg je ovo pitanje od značaja ističemo da za razliku od vanugovorne odgovornosti, u slučaju ugovorne odgovornosti zakonodavac ne propisuje izričito da li se radi o subjektivnoj ili objektivnoj odgovornosti, već se samo navode razlozi koji je mogu isključiti. Pored toga, u doktrini je već uočeno da jedan ili drugi sistem više odgovaraju dužniku, odnosno poveriocu. Tako, dužniku više odgovara sistem subjektivne odgovornosti, a što proizilazi iz toga da se njegova krivica mora utvrditi te da dužnik odmah može i znati da ne duguje naknadu štete ukoliko je do povrede došlo usled okolnosti koju nije mogao da spreči; dok sistem objektivne odgovornosti više odgovara poveriocu s obzirom na to da krivica dužnika u načelu ne utiče na njegovo pravo da zahteva naknadu štete (Jovičić & Vukadinović, 2018, p. 658).

U monografiji se radi analize ovog pitanja polazi od uporednopravnog istraživanja sa ciljem da se razmotre i inostrana rešenja ugovorne odgovornosti. Autori posebno ukazuju da je građanskim zakonicima Nemačke i Francuske²² ovo pitanje

²¹ U Nacrtu zakona o naknadi štete iz 1961. godine bila je sadržana definicija ugovorne odgovornosti. Tako, pod ugovornom odgovornošću se nazivala obaveza dužnika da svome poveriocu naknadi štetu koju mu je prouzrokovao povredom ugovorne ili koje druge obaveze.

²² Primetno je da u monografiji Jovičić i Vukadinović prilikom primene uporednopravnog metoda u većoj meri analiziraju rešenja sadržana u francuskom i nemačkom zakonodavstvu. Mišljenja smo da je navedeni pristup autora od nemerljivog značaja za srpsku građanskopravnu

detaljnije razjašnjeno. Jovičić i Vukadinović primećuju da je u nemačkom obligacionom pravu načinjeno razgraničenje između razloga koji prouzrokuju povredu ugovorne obaveze od kriterijuma za zasnivanje ugovorne odgovornosti. Tako povreda ugovorne obaveze podrazumeva bilo koji propust u njenom izvršenju, dok se odgovornosti za naknadu štete, ali ne i drugih obaveza koje mogu proizilaziti iz neizvršenja ugovora, može osloboditi lice koje nije krivo za povredu obaveze (Jovičić & Vukadinović, 2023, pp. 118-120). Prikazujući rešenja iz francuskog noveliranog građanskog prava, koautori nas upoznaju sa tim da se u ovom sistemu prihvata sistem objektivne odgovornosti s obzirom na to da se subjekat može osloboditi odgovornosti u slučaju više sile. Takođe, ističe se da je važna novina građanske rekodifikacije definisanje više sile, čime se čini jasno razgraničenje između opravdanog osnova oslobođenja odgovornosti i slučaja koji to nije (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 122).²³ Značaj sveobuhvatnog prikaza doktrinarnih stavova u pogledu različitih koncepcija ugovorne odgovornosti je značajan i za praksu. Pojedini autori prepoznaju i u praksi Vrhovnog kasacionog suda (sada Vrhovnog suda) presude u kojima je sud zaključak o osnovu ugovorne odgovornosti doneo pod uticajem pravne teorije (Karanikić Mirić, 2024, p. 725). U tom smislu, detaljna analiza kako uporednopravnih rešenja tako i najznačajnijih stavova domaćih autora²⁴ u prote-

nauku s obzirom na to da je reč o sistemima koji imaju veliki uticaj i na pravo Republike Srbije. Pored toga, reč je o državama u kojima su građanski zakonici novelirani te je moguće da uticaj takvih izmena bude veliki i na države poput Republike Srbije u kojoj se duže vreme najavljuju i pripremaju izmene u građanskom pravu. Takođe, prikazujući uporednopravna rešenja i razlike među njima, autori upozoravaju ugovorne strane na posledice izbora ovih prava u slučaju ugovora sa elementom inostranosti. Jovičić i Vukadinović su se i u svom dosadašnjem delovanju oslanjali na francusko i nemačko zakonodavstvo, doktrinu i sudsku praksu (vid. Vukadinović, 2019, pp. 91-104; Vukadinović, 2020, pp. 5-15; Vukadinović, 2021, pp. 343-359; Jovičić, 2013, pp. 79-95; Jovičić, 2021, pp. 212-225).

²³ U važećem francuskom pravu, pojam više sile posebno je uređen za obaveze koje su nastale iz ugovora i to kao događaj van kontrole dužnika, koji se razumno nije mogao predvideti u vreme zaključenja ugovora i čija se dejstva nisu mogla izbeći odgovarajućim merama.

²⁴ Jovičić i Vukadinović prikazali su spisak autora sa prostora Republike Srbije i drugih država u kojima se primenjivao ZOO, a koji su zauzeli stanovište o tome da je u domaćem pravu prihvaćena koncepcija subjektivne ugovorne odgovornosti. Navodi se da su ovu koncepciju zastupali Slobodan Perović, Živomir Đorđević, Jakša Barbić, Jakov Radišić, Ivica Jankovec, Oliver Antić, Nebojša Jovanović. Takođe, ukazano je da u aktuelnoj domaćoj doktrini stanovište o objektivnoj odgovornosti zastupaju Milena Đorđević i Marija Karanikić Mirić. Zapažamo da su Bojan Pajtić, Sanja Radovanović i Atila Dudaš stava da je najprihvatljiviji zaključak da je ugovorna odgovornost u ZOO zasnovana na objektivno-subjektivnoj odgovornosti (2018, p. 566). Značajno je što su u monografiji prikazani argumenti različitih koncepcija i to pozivanjem u većoj meri na rezultate Marije Karanikić Mirić i Nebojše Jovanovića, čiji radovi su u pogledu ovog pitanja u proteklom vremenskom periodu ostvarili veliki uticaj na razumevanje koncepcije ugovorne odgovornosti.

klim godinama, koju su Jovičić i Vukadinović učinili u monografiji, može doprineti sudskoj praksi u razumevanju osnova ugovorne odgovornosti.

Shodno načelu autonomije volje, postavlja se pitanje mogućnosti i značaja da se u samom ugovoru navedu okolnosti koje za posledicu imaju isključenje ili ograničenje ugovorne odgovornosti. Ovo pitanje je proteklih godina izazivalo pažnju i u uporednom pravu s obzirom na teškoće sa kojima se sudska praksa susrela u podvođenju određenih spoljnih događaja pod one koje zakon već tretira kao osnov isključenja ili ograničenja ugovorne odgovornosti. Profesor Vukadinović u jednom od ranijih svojih radova postavlja opravdano pitanje da li će covid 19 i drugi sistemski događaji koji su se dogodili u proteklim godinama uticati na izmene klauzula u standardnim modelima ugovora i postati jedan od razloga koji se izričito navode u odredbama o isključenju ili oslobođenju od ugovorne odgovornosti (Vukadinović, 2022b, p. 96). Ovo pitanje od značaja je i ukoliko sagledamo razvoj pravila o ugovornom isključenju ili ograničenju ugovorne odgovornosti. Tako, u periodu pre donošenja ZOO, primenjivalo se pravilo sadržano u Opštim uzansama za promet roba – Uzansa broj 237 koja je predviđala da ugovorna strana ima pravo na naknadu štete i u slučaju kada je ugovorom isključena ili ograničena odgovornost druge strane za štetu koju je prouzrokovala.

Jovičić i Vukadinović ispravno zapažaju da je autonomija volje ugovornih strana ograničena zakonom u pogledu vrsta ili stepena odgovornosti čije se isključenje može ugovoriti. Kao što koautori primećuju, zakonom se ograničava mogućnost da ugovorom bude ograničena odgovornost dužnika za nameru ili krajnju nepažnju. Takođe, ograničena je i mogućnost isključenja ugovorne odgovornosti za običnu nepažnju, ali uz iskorišćavanje monopolskog položaja dužnika, odnosno neravnopravnog odnosa ugovornih strana. Ugovorne odredbe koje su punovažne prema ZOO, a kojima se isključuje ili ograničava ugovorna odgovornost,²⁵ mogu biti višestruko korisne. Kao što zaključuju Jovičić i Vukadinović, njihov doprinos može biti u većoj pravnoj sigurnosti ili izbegavanju sporova. Da bi se postigao taj cilj, neophodno je biti obazriv prilikom ugovaranja takvih odredaba. U tom smislu, značajno je poznavanje prava merodavnog za ugovor s obzirom na to da se inostranim zakonodavstvima na različit način reguliše pitanje ugovorne odgovornosti. Samim tim ugovorne odredbe mogu biti ništave ili „bespotrebne“ budući da su situacije koje se propisuju ugovornim odredbama neretko već normirane u zakonu, pri čemu je važno pravilno razumeti da li se i od kojih zakonskih odredaba

²⁵ U ovom delu monografije naročito je značajno i sagledavanje pravnog položaja poverioca u slučaju da je ugovorom predviđen najviši iznos naknade štete. Tako, prikazuju se tri različite situacije: 1) kada je ugovoreni iznos naknade štete jednak onoj koja zaista odgovara šteti; 2) kada ugovoreni iznos štete značajnije prevazilazi iznos pretrpljene štete; 3) kada je ugovoreni iznos naknade štete manji od štete (Jovičić & Vukadinović, 2023, pp. 134-135)

može odstupati, imajući u vidu činjenicu da mnoga zakonodavstva sadrže različita ograničenja (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 128).²⁶ Koautori takođe upućuju ugovorne strane, kao i sudsku praksu, na osobenosti klauzula kojima se ograničava ili isključuje odgovornost u potrošačkim ugovorima, s obzirom na to da one mogu biti nepravilne, što za posledicu ima njihovu ništavost.²⁷

5. Naknada ugovorne štete

Poslednji deo monografije obuhvata analizu pravnih sredstava koje poverilac ima na raspolaganju u slučaju neizvršenja ugovorne obaveze od strane dužnika. U tom smislu, iako je poslednja glava kao i deo naslova monografije naslovljen kao naknada štete, na početku komentarisanja ove glave zapažamo da su autori u odgovarajućoj meri analizirali i druga pravna sredstva koja poverilac ima. Konkretno, pored prava na naknadu ugovorne štete razmatrali su i pravo na zahtev za izvršenje ugovorne obaveze, kao i pravo na raskid ugovora. Prepoznajemo da Jovičić i Vukadinović u ovom delu monografije skreću pažnju na razliku između prava na naknadu štete u zavisnosti od toga da li je ona prouzrokovana povredom ugovora ili deliktom radnjom, čime se upravo i ukazuje na osnovne razlike između pravila o naknadi štete po ova dva osnova. Osnovna razlika koja je istaknuta jeste da svrha naknade štete u slučaju vanugovornog građanskopravnog delikta nije i zaštita interesa očekivanja oštećenog poverioca, što jeste segment svrhe naknade štete u slučaju ugovorne štete (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 143). Pored toga, skreće se pažnja i na to da je utvrđivanje i dokazivanje uzročnosti kod ugovorne odgovornosti jednostavnije nego u slučaju vanugovorne odgovornosti (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 156). Koautori prepoznaju, te ukazuju na opravdanost postojanja i detaljno pojašnjavaju dva postupka obračuna visine štete koji olakšavaju položaj oštećenog u slučaju neizvršenja ugovora. To su sistemi obračuna naknade štete na osnovu zaključenog ugovora radi pokrića (Jovičić & Vukadinović, 2023, p.

²⁶ Pojedini autori ukazuju da su u državama sa kontinentalnim pravnim sistemom granice ugovaranja postavljene s obzirom na sadržinu same klauzule, dok je u engleskom pravu fokus stavljen na proceduralni aspekt, ponašanje ugovornika prilikom zaključenja ugovora, kao i na preciznost same klauzule (Džipković, 2023, p.105)

²⁷ Jovičić i Vukadinović ukazuju na postojanje ovakvih odredaba u raznim formularnim i tipskim ugovorima, odnosno u opštim uslovima poslovanja u oblastima prodaje motornih vozila, bele tehnike, odnosno u turističkim aranžmanima. One su primetne i u drugim sektorima, pa tako profesor Nenad Đurđević navodi da bi se u slučaju ugovora o fitnes uslugama bez obzira na okolnosti slučaja nepravilnim smatrale ugovorne odredbe koje za predmet ili posledicu imaju isključenje ili ograničenje odgovornosti fitnes centra za slučaj smrti ili telesnih povreda korisnika usled činjenja ili nečinjenja fitnes centra (2020, p. 101).

161) i sistem obračuna na osnovu razlike između ugovorene i tržišne cene (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 165).

Kao jedno od spornih pitanja u vezi sa pravom na naknadu štete zbog neizvršenja ugovora u doktrini je istaknuto pitanje prava na naknadu nematerijalne štete. Sagledavajući ZOO, primetno je nepostojanje opšte odredbe na osnovu koje bi se priznalo pravo na naknadu nematerijalne štete u slučaju neizvršenja ugovora. Ipak, u zakonodavstvu Republike Srbije uočavamo postojanje posebne odredbe u Zakonu o zaštiti potrošača kojom se pored naknade materijalne štete licu oštećenom neosobraznošću ugovora o organizovanju putovanja priznaje pravo na naknadu nematerijalne štete (Zakon o zaštiti potrošača, 2021, čl. 114). Primer države u kojoj se pravo na naknadu nematerijalne štete priznaje opštom odredbom jeste Švajcarska (čl. 7, Švajcarski građanski zakonik), dok je u bližem okruženju Republike Srbije, zakonodavac u Republici Hrvatskoj priznao ovo pravo opštom zakonskom odredbom (Zakon o obveznim odnosima Republike Hrvatske, čl. 346, st. 1).²⁸ Prepoznajemo da je u monografiji osnovni razlog koji se može istaći protiv priznavanja prava na naknadu nematerijalne štete taj da bi takvim priznanjem bila uneta nesigurnost u ugovorne (naročito trgovinske) odnose (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 157). Istovremeno, kao razlog zbog kojeg bi trebalo priznati pravo na naknadu nematerijalne štete ističe se da bi se time doprinelo jačanju ugovorne odgovornosti.²⁹ Deluje da u pravu Republike Srbije, u pogledu pitanja koncepcije nematerijalne štete kao i prava na naknadu nematerijalne štete zbog neizvršenja ugovora nije postignuto potpuno jedinstvo i da će ova tema u narednom periodu biti aktuelna.³⁰

Pravo na naknadu štete zbog neizvršenja ili neadekvatnog izvršenja ugovora prema odredbi sadržanoj u ZOO ograničeno je na štetu koju je dužnik mogao predvideti kao moguću posledicu povrede ugovora s obzirom na činjenice koje su mu bile ili morale biti poznate. Ovakvim pravilom, princip integralne naknade štete

²⁸ Zapažamo da je u hrvatskoj doktrini izričito propisivanje prava na naknadu nematerijalne štete prepoznato kao usklađivanje građanskog prava sa pravima drugih država članica Evropske unije (Proso & Štambuk-Sunjić, 2008, p. 913). Deo hrvatske doktrine je izričito propisivanje prava na naknadu nematerijalne štete zbog neizvršenja ili neadekvatnog izvršenja ugovorne obaveze predstavio kao rešenje „na tragu najboljih svetskih a u nekim segmentima i iznad njih“ (Radolović, 2006, pp. 129-170).

²⁹ U domaćoj doktrini primećujemo jedan razlog zbog kojeg bi trebalo priznati pravo na naknadu nematerijalne štete, a koji izgleda da u savremenim okolnostima postaje naročito aktuelan. Pojedini autori zapažaju da se ugovorima danas zadovoljavaju najrazličitiji interesi, pa tako i oni koji uključuju nematerijalna zadovoljstva i interese (Vuković, 2017, p. 204).

³⁰ Mišljenja smo da je predmetna monografija veoma korisna za sprovođenje istraživanja na navedenu temu, a s obzirom na to da su u njoj prikazani razlozi zbog kojih bi priznavanje prava na naknadu nematerijalne štete zbog neizvršenja ili neadekvatnog izvršenja bilo opravdano, kao i zbog kojih to ne bi bio slučaj.

ograničen je načelom predvljivosti štete (Jovičić, 2021, p. 248). U domaćoj doktrini već je istaknut značaj ponašanja poverioca kojim informiše dužnika o svim relevantnim informacijama koje mogu uticati na obim štete (Cvetković, 2019, p. 122). Vukadinović i Jovičić u svojim istraživanjima idu dalje od toga s obzirom na to da se u domaćoj doktrini izdvajaju ukazivanjem na značaj transparentnog ponašanja definišući ga kao jedno od ključnih načela savremenog ugovornog prava (Vukadinović & Jovičić, 2024, p. 74). Značaj transparentnog ponašanja koautori u monografiji naročito vide u pogledu ostvarivanja prava na izmaklu korist, s obzirom na to da je realizacija ovog prava povezana i sa informacijama o kojima dužnik ne mora imati saznanja, kao što su poslovni dogovori poverioca sa trećim licima (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 179). Informisanje dužnika prilikom zaključenja ugovora i o onim objektivno nepredvidljivim informacijama koje su od značaja za obim štete značajno je i za pravni položaj dužnika budući da mu omogućavaju da odluči da li će i pri takvim okolnostima zaključiti ugovor, predložiti ugovornu odredbu kojom se njegova odgovornost isključuje ili ograničava ili će zahtevati drugačiju ugovornu protivčinidbu (Možina, 2016, p. 275). Ipak, postavlja se i pitanje da li će i pored detaljnog informisanja o svim mogućim posledicama ugovora dužnik moći da u svakoj situaciji suštinski utiče na sadržinu ugovora. U tom smislu, načelo transparentnosti, na čiju važnost ukazuju Jovičić i Vukadinović, od značaja je posmatrati i u kontekstu sadržine drugih principa ugovornog prava.³¹

Prilikom opredeljivanja obima štete koji treba priznati poveriocu, potrebno je voditi računa kako o eventualnoj koristi koja je za njega proizašla iz povrede ugovora tako i o njegovom postupanju (ili uzdržavanju od preduzimanja radnji) koje je doprinelo nastanku ili uvećanju štete. Tako, u ZOO je sadržano pravilo o obavezi vođenja računa u razumnoj meri ne samo o šteti koju je poverilac pretrpeo već i o dobiti koju je poverilac imao od dužnikove povrede obaveze (ZOO, 1978, čl. 266, st. 3). Iako je slično pravilo sadržano u hrvatskom zakonodavstvu, u tamošnjoj doktrini ono izaziva dileme s obzirom na nedovoljnu preciznost termina (voditi računa i u razumnoj meri) koji su upotrebljeni i u ZOO (Slakoper *et al.*, 2022, p. 687). Pored toga, u ZOO predviđene su norme u kojima su sadržane dve grupe situacija u kojima poverilac svojim ponašanjem utiče na nastanak ili uvećanje ugovorne štete. Prva grupa takvih situacija odnosi se na slučajeve u kojima poverilac nije preduzeo razumne mere da prekine lanac uzročnosti između povrede ugovora i štete koja je zbog toga prouzrokovana. Predviđena posledica ukoliko je radnjom (činjenja ili nečinjenja) poverilac propustio mogućnost da umanjí štetu nastalu

³¹ Koautori značaj transparentnog ponašanja primera radi vide i u pogledu faze pregovaranja u kojoj bi se formulisale ugovorne odredbe tako da predstavljaju suštinsku saglasnost volja obe ugovorne strane, koje pritom razumeju domašaj i posledice njihove primene (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 128).

zbog povrede ugovora biće ostvarivanje prava na naknadu štete u iznosu koji bi dobio kao da je preduzeo razumne mere (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 185). U primeni ovog pravila može u praksi biti sporno da li jedna radnja prekida lanac uzročnosti između povrede ugovora i prouzrokovane štete. Moguće je i da je poverilac radnjom koja mu se može pripisati u krivicu doprineo tome da dužnik povredi ugovor. Koautori zapažaju da u ovom slučaju sud ima obavezu da primeni i opšta pravila o podeljenoj odgovornosti. Prilikom takve primene u praksi trebalo bi biti oprezan, s obzirom na to da je u slučaju ugovorne odgovornosti pored doprinosa oštećenog potrebno dokazati da je taj doprinos skrivljen, čime je ugovorni režim ipak stroži od vanugovornog (Karanikić Mirić, 2024, p. 732).³² Kako bi doprineli većoj pravnoj sigurnosti u pogledu nedoumica koje izazivaju pravila koja se odnose na uticaj ponašanja poverioca za odmeravanje visine odgovornosti dužnika za prouzrokovanu štetu, Jovičić i Vukadinović, uz pozivanje na najaktuelnija istraživanja iz uporednog prava, čine klasifikaciju najčešćih ponašanja poverioca koja mogu izazvati dileme, čime daju doprinos sudskoj i arbitražnoj praksi (Jovičić & Vukadinović, 2023, pp. 188-189).

Pravo na naknadu štete koje proizilazi iz odredaba ZOO nije garancija da će lice koje je oštećeno neizvršenjem ugovorne obaveze u sudskom postupku ostvariti pravo na naknadu štete. Postupak dokazivanja štete i njenog utvrđivanja u tom smislu su od najvećeg značaja. Iako je utvrđivanje štete neophodno i u slučajevima vanugovornog delikta, teškoće koje postoje u slučaju dokazivanja štete prouzrokovane neizvršenjem ugovora nešto su veće. U doktrini je, čini nam se, opravdano uočeno da je utvrđivanje izmakle koristi kao segmenta materijalne štete zbog neizvršenja ugovora u međunarodnom privrednom pravu najkomplikovanije pitanje za sudiju ili arbitra s obzirom na to da je njeno odmeravanje obično vezano za pitanja koja u sebi nose faktor nesigurnosti (Đorđević, 2012b, p. 211). Ovo pitanje naročito postaje teško u slučaju ugovora između fizičkih lica s obzirom na nedostatak podataka na osnovu kojih bi se izmakla korist mogla precizno utvrditi (Jovičić, 2023, p. 287). To svakako ne znači da zbog nemogućnosti preciznog dokazivanja izmakle koristi oštećeni treba da ostane bez prava da nadoknadi i ovaj vid štete.

U predmetnoj monografiji se u pogledu pitanja dokazivanja štete polazi od ukazivanja na problem utvrđivanja izmakle koristi, a što je uzrokovano potrebnim standardom dokaznosti štete. Primenom uporednopravnog metoda, autori dolaze do

³² Kako prema mišljenju jedne grupe autora odgovor na pitanje da li će se primeniti pravila o ugovornoj ili vanugovornoj odgovornosti za štetu u slučaju da se može istaći zahtev kako po jednom tako i po drugom osnovu zavisi od poverioca (Dudaš, 2022, p. 802), od velikog je značaja razumevanje osnovnih razlika u pogledu načina utvrđivanja visine štete, vrste štete koju može potraživati kao i načina njenog dokazivanja, na šta Jovičić i Vukadinović tokom monografije na više mesta ukazuju.

zaključka da u pojedinim pravima, kao što su švajcarsko, italijansko ili holandsko, sudovi imaju pravo diskrecione ocene prilikom odlučivanja o iznosu naknade na ime izmakle koristi (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 195). U pogledu mogućnosti sadržanih u domaćem pravnom sistemu, a kojima bi se problem nemogućnosti dokazivanja visine izmakle koristi prevazišao, koautori prepoznaju značaj čl. 232 Zakona o parničnom postupku (dalje: ZPP). Navedenom odredbom propisano je pravilo da u situaciji kada se utvrdi da stranci pripada pravo na naknadu štete, na novčani iznos ili na zamenljivu stvar, a visina iznosa, odnosno količina stvari ne može da se utvrdi ili bi mogla da se utvrdi samo sa nesrazmernim teškoćama, sud će visinu novčanog iznosa, odnosno količinu zamenljivih stvari da odredi po slobodnoj oceni (ZPP, 2011, čl. 232). Kako bi navedenu normu primenio, sud mora nesporno da utvrdi osnovanost zahteva za naknadu štete, a nakon toga i da spusti standard dokazanosti na nivo verovatnoće u pogledu iznosa izmakle koristi (Jovičić & Vukadinović, 2023, p. 199). Koautori ispravno zapažaju da sud navedenu odredbu mora primeniti u slučaju da usvoji zahtev za naknadu štete, jer bi u suprotnom doneo odluku da priznaje pravo na naknadu štete, ali uz odbijanje opredeljivanja iznosa štete jer se on ne može precizno odrediti. Jovičić i Vukadinović primećuju da bi ovakva odluka jedino bila zakonita u slučaju da nisu predloženi dokazi radi utvrđivanja visine štete.

6. Zaključna razmatranja

Iako se na prvi pogled može učiniti da su brojna pitanja koja su predmet monografije ranije već bila obrađivana u određenoj meri, to do objavljivanja ove monografije nije bio slučaj na način da se u sistematičnom delu objedine sva pitanja koja proizlaze iz neizvršenja ugovora. U tom smislu, čini nam se da monografija zavređuje posebnu pažnju zbog objedinjavanja svih pitanja koja proizilaze u jedno delo. Navedeno ne samo da je učinjeno skladno povezanim celinama nego i sadržajem koji ne samo da analizira pozitivnopravne norme već skreće i pažnju na aspekte koji fizičkim i pravnim licima mogu biti od izuzetnog značaja prilikom zaključenja ugovora. Koautori su istražili i sažeto izložili i najznačajnije teorijske dileme bez suvišnih delova čime pružaju priliku i onim subjektima koji se ne bave doktrinarnim radom da sve delove rada razumeju. Prepoznajemo da su autori obogatili monografiju velikim brojem inostranih presuda, uz njihovu pažljivu selekciju. U tom smislu čitaoci mogu pronaći objašnjenja nekih od najznačajnijih presuda koje su izvršile uticaj ne samo na pravne sisteme u okviru kojih su donete, već i šire. Analizirane presude doprinose adekvatnom doktrinarnom tumačenju pravnih normi sadržanih u različitim zakonodavstvima. U monografiji su analizirana i neka od najnovijih rešenja zakonodavstava država koje imaju najveći uticaj na razvoj prava u savremenom svetu u kome živimo.

Mišljenja smo da će predmetna monografija pored svog doktrinarnog značaja ostvariti svoju funkciju i u praktičnom smislu s obzirom na to da načinom izražavanja koji ispunjava naučne kriterijume, ali je jasan i širem krugu čitalaca, pruža informacije od značaja za zaključenje ugovora, njegovo izvršenje kao i zaštitu prava u slučaju neizvršenja ugovora. Kako to obično biva sa originalnim naučnim delima, neka od pitanja koja su u ovom radu prikazana mogu biti na različit način analizirana i tumačena. U tom smislu, ona bi mogla biti neizostavni deo novih istraživanja blisko povezanih tema. Smatramo da je sprovođenje novih istraživanja pitanja koja su otvorena u monografiji korisno kako radi potreba prakse, tako i radi definisanja što kvalitetnih rešenja u trenutku kada bude došlo do reforme građanskog prava u Republici Srbiji. Naposletku, stava smo da ova monografija može biti od velikog značaja za pripremu ispita na master i doktorskim studijama budući da pruža veliki opseg znanja, ali i prikazuje različita doktrinarna viđenja o pitanjima koja su sporna te se na takav način podstiče kritičko promišljanje o brojnim temama. Navedeno smatramo naročito značajnim s obzirom na postojanje i onih radova u domaćoj doktrini u kojima se izbegava prikazivanje različitih stavova o pojedinim pitanjima, pa otuda mladi pravници mogu steći uverenje da ta pitanja uopšte i nisu sporna te da ne izazivaju nikakve dileme, što može izazvati veliku štetu za razvoj potrebne kritičke misli.

Literatura

- Baddeley, M. 2020. The extraordinary autonomy of sports bodies under Swiss law: Lessons to be drawn. *The International Sports Law Journal*, 20(1), pp. 3-17. <https://doi.org/10.1007/s40318-019-00163-6>
- Cvetković, M. 2017. Nepredvidljiva šteta kod ugovorne odgovornosti. *Pravo i privreda*, 55(7-9), pp. 109-124.
- Dolović, K. 2014. *Pravne posledice izjave volje usmerene na raskid ugovora zbog neizvršenja*. Doktorska disertacija. Beograd: Pravni fakultet.
- Dudaš, A. 2022. Konkurencija ugovorne i vanugovorne odgovornosti za štetu u pravu Srbije – s osvrtnom na mađarski Građanski zakonik iz 2013. godine i Projekat reforme francuskog Građanskog zakonika iz 2017. godine. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 56(3), pp. 795-817. <https://doi.org/10.5937/zrpfns56-41142>
- Džipković, K. 2023. Ograničenja prilikom ugovaranja egzoneracionih klauzula u uporednom pravu. *Strani pravni život*, 67(1), pp. 91-107. https://doi.org/10.56461/SPZ_23106KJ
- Đorđević, M. 2012. Konvencija UN o ugovorima o međunarodnoj prodaji robe u srpskom pravu i praksi – iskustva i perspektive. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 60(2), pp. 256-275.

- Dorđević, M. 2012. *Obim naknade štete zbog povrede ugovora o međunarodnoj prodaji robe*. Doktorska disertacija. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Đurđević, M. 2019. Pravna sigurnost u ugovor. U: Mićović, M. (ur.), *Sloboda pružanja usluga i pravna sigurnost*. Kragujevac: Pravni fakultet, pp. 71-90. <https://doi.org/10.46793/XVMajsko.071DJ>
- Đurđević, N. 2017. Slučaj Pechstein – punovažnost odluka arbitražnog suda za sport u Lozani (CAS) i njihovo priznavanje pred nacionalnim sudovima. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 54(2), pp. 343-359. <https://doi.org/10.31141/zrpf.2017.54.124.343>
- Đurđević, N. 2020. Prestanak ugovora o pružanju usluga fitnesa. U: Vujisić, D. (ur.), *XXI vek – vek usluga i uslužnog prava*. Kragujevac: Pravni fakultet, pp. 97-117. <https://doi.org/10.46793/XXIV-11.097DJ>
- Gabriel Deeb, H. 2004. *Contracts for the Sale of Goods: A Comparison of U.S. and International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Healy, J. 2008. Consumer protection choice of law, European lessons for the United States. *Duke Journal of Comparative & International Law*, 19(3), pp. 535-558.
- Jankovec, I. 1990. Značaj krivice kao pretpostavke za nastupanje ugovorne odgovornosti. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 38(6), pp. 685-811.
- Jovičić, K. & Vukadinović, S. 2018. Ugovorna odgovornost – pravni režim u uporednom pravu. *Teme: časopis za društvenu teoriju i praksu*, 42(2), pp. 647-660.
- Jovičić, K. & Vukadinović, S. 2022. Uticaj pandemije covid-19 na ugovornu odgovornost. U: Stjepanović, S., Lukić, R. & Čeranić, D. (ur.), *Zbornik radova Protivrečja savremenog prava*. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet, pp. 149-170.
- Jovičić, K. 2013. Odnos zahteva za naknadu štete zbog neizvršenja ugovora o prodaji robe sa drugim pravnim sredstvima poverioca. *Strani pravni život*, 1, pp. 79-95.
- Jovičić, K. 2014. Određenje pojma neizvršenja ugovora, s osvrtom na neizvršenje ugovora o prodaji robe. *Strani pravni život*, 1, pp. 69-82.
- Jovičić, K. 2019. Ograničenja slobode ugovaranja – osvrt na potrošačke ugovore. *Pravo i privreda*, 57(7-9), pp. 437-450.
- Jovičić, K. 2019. Ugovor o prodaji pokretnih stvari u Švajcarskoj. U: Nikolić, O. (ur.), *Uvod u pravo Švajcarske*. Beograd: Institut za uporedno pravo, pp. 251-262.
- Jovičić, K. 2021. Afera Dieselgate i njen uticaj na kolektivnu zaštitu potrošača u Nemačkoj i Evropskoj uniji. U: Ivančević, K. (ur.), *Zbornik radova Zaštita kolektivnih interesa potrošača*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union. https://doi.org/10.18485/union_pf_ccr.2021.ch12
- Jovičić, K. & Vukadinović, S. 2021. Differences of property transfer systems in Europe – The challenge of substantive unification of contract law in the 21st century. In: Simić, J. & Radonjić, A. (eds.), *Property Law – Challenges of the 21st Century*, Belgrade: Union University School of Law, pp. 125-140.
- Jovičić, K. & Vukadinović, S. 2023. *Neizvršenje ugovora, odgovornost i naknada štete*. Beograd: Institut za uporedno pravo. https://doi.org/10.56461/M197_23KJ.SV
- Jovičić, K. 2024. The practical significance of the legal nature of the limitation period with reference to the claim for damage compensation. In: Glintić, M. & Obradović, D. (eds.), *Causation of Damage, Damage Compensation and Insurance: Proceedings from XXVII*

- International Scientific Conference*. Beograd/Valjevo: Institute of Comparative Law, pp. 13-31.
- Karanikić Mirić, M. 2020. Otežano ispunjenje ugovorne obaveze. *Pravo i privreda*, 58(4), pp. 25-54. <https://doi.org/10.5937/PiP2004025K>
- Karanikić Mirić, M. 2020. Ugovori o turističkom putovanju u uslovima pandemije Covid-19: Uredba o ponudi zamenskog putovanja. U: Lilić, S. (ur.), *Perspektive implementacije Evropskih standarda u pravni sistem Srbije*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu. pp. 102-115.
- Karanikić Mirić, M. 2024. *Obligaciono pravo*. Beograd: Službeni glasnik.
- Konstantinović, M. 1969. *Obligacije i ugovori. Skica za Zakonik o obligacijama i ugovorima*. Beograd.
- Lando, O. & Arnt Nielsen, P. 2008. The Rome I Regulation. *Common Market Law Review*, 45(6), pp. 1687-1725. <https://doi.org/10.54648/COLA2008117>
- Lukomski, J. 2013. Arbitration clauses in sport governing bodies' statutes: consent or constraint? Analysis from the perspective of Article 6 (1) of the European Convention on Human Rights. *The International Sports Law Journal*, 13, pp. 60-70. <https://doi.org/10.1007/s40318-013-0010-8>
- Možina, D. 2016. Odškodninska odgovornost za kršitev pogodbe. *Podjetje in delo*, 42(2), pp. 260-289.
- Pajtić, B., Dudaš, A. & Radovanović, S. 2018. *Obligaciono pravo*. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Perović, S. 2006. Sloboda uređivanja obveznih odnosa i javni poredak. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 56(Poseban broj), pp. 401-424.
- Popov, D. 2012. Predaja stvari kao način sticanja (Modus Acquirendi) stvarnih prava. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 46(1), pp. 169-185. <https://doi.org/10.5937/zrpfns46-1965>
- Proso, M. & Štambuk Šunjić, M. 2008. Principi europskog ugovornog prava s osvrtom na ugovornu odgovornost za neimovinsku štetu prema novom ZOO-u. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 45(4), pp. 901-914.
- Radolović, A. 2006. Pravo osobnosti u novom Zakonu o obveznim odnosima. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Rijeci*, 27(1), pp. 129-170.
- Schwartz, A. 2020. Contracts and COVID-19. *Stanford Law Review online*, 73(1), pp. 48-60.
- Sekulić, A. 2023. Uticaj aktuelnih i privrednih društvenih kretanja na zaštitu putnika u avio-saobraćaju. U: Vujisić, D. (ur.), *Pravna regulativa usluga u nacionalnim zakonodavstvima i pravu Evropske unije*. Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu. pp. 103-115. <https://doi.org/10.46793/XIXMajsko.103S>
- Slakoper, Z. et al. 2022. *Obvezno pravo – Opći dio s uvodom u privatno pravo*. Zagreb/Rijeka: Novi informator/Pravni fakultet u Rijeci.
- Sykes, A. 1999. Regulatory protectionism and the law of international trade. *The University of Chicago Law Review*, 66(1), pp. 1-46. <https://doi.org/10.2307/1600385>
- Valoni, L. & Pachmann, T. 2022. Sports Law in Switzerland. In: Colucci, M. (ed.) *International Encyclopaedia of Laws: Sports Law*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International.

- Vlada Republike Srbije. Komisija za izradu Građanskog zakonika. 2015. *Građanski zakonik Republike Srbije. Radni tekst pripremljen za javnu raspravu sa alternativnim predlozima*. Beograd.
- Vujičić, J. 2018. Uticaj promenjenih okolnosti na dejstvo ugovora o međunarodnoj prodaji robe. Doktorska disertacija. Kragujevac: Pravni fakultet.
- Vujisić, D. & Rapajić, M. 2021. Oblici zaštite prava potrošača. *Pravo i privreda*, 59(3), pp. 227-266. <https://doi.org/10.5937/PiP2103227V>
- Vukadinović, S. & Jovičić, K. 2024. Razvoj transparentnosti u javnom i privatnom (ugovornom) pravu: od zahtjeva ka načelu. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 45(3), pp. 589-610. <https://doi.org/10.30925/zpfsr.45.3.5>
- Vukadinović, S. & Jovičić, K. 2010. Kriterijumi kvalifikacije ugovora o međunarodnoj prodaji robe i pitanje merodavnog prava, *Strani pravni život*, 2, pp. 177-208.
- Vukadinović, S. 2012. Sistematika građanskog prava profesora Vodinića. *Pravni zapisi*, 3(1), pp. 108-125. <https://doi.org/10.5937/pravzap1201108V>
- Vukadinović, S. 2019. *Opšti uslovi poslovanja u obligacionom i međunarodnom trgovinskom pravu: pojam, zaključenje, tipične klauzule i kontrola*. Doktorska disertacija. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu.
- Vukadinović, S. 2020. Adhezioni ugovori u francuskom pravu. *Strani pravni život*, 64(1), pp. 5-15. <https://doi.org/10.5937/spz64-25009>
- Vukadinović, S. 2020. The arbitration clause in general terms and conditions of business transactions: current trends in international trade versus consumer arbitration. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 80(3), pp. 405-429. <https://doi.org/10.5937/gakv92-28020>
- Vukadinović, S. 2021. Pravnoteorijske karakteristike i pravnodogmatski razvoj nemačkog prava opštih uslova poslovanja. *Strani pravni život*, 65(3), pp. 343-359. <https://doi.org/10.5937/spz65-33895>
- Vukadinović, S. 2022. Evropsko potrošačko pravo i njegov uticaj na razvoj potrošačkog prava Srbije. U: Ćeranić Perišić, J., Đurić, V. & Višekruna, A. (ur.), *65 godina od rimskih ugovora*. Beograd: Institut za uporedno pravo. pp. 189-214. https://doi.org/10.56461/ZR_22.65godRU.K2_V
- Vukadinović, S. 2022. Ugovorni i zakonski režim isključenja i ograničenja ugovorne odgovornosti. U: Petrović, Z., Čolović, V. & Obradović, D. *Prouzrokovanje štete, naknada štete i osiguranje*. Beograd/Valjevo: Institut za uporedno pravo/Udruženje za odštetno pravo/Pravosudna akademija, pp. 93-106.
- Vukadinović, S. 2023. Nepravilne ugovorne odredbe: međunarodni, evropski i nacionalni nivo regulative i zaštite. U: Petrović, Z. Čolović, V. & Obradović, D. (ur.), *Prouzrokovanje štete, naknada štete i osiguranje – Zbornik radova sa XXVI međunarodne naučne konferencije*, Beograd/Valjevo: Institut za uporedno pravo/Udruženje za odštetno pravo/Pravosudna akademija, pp. 89-113. https://doi.org/10.56461/ZR_23.ONS.06
- Vukadinović, S. 2024. Uloga međunarodnih organizacija i udruženja u razvoju standardizovanih modela ugovora s posebnim osvrtom na FIDIC-ove ugovore. U: Vukadinović, S. (ur.), *Pravo i javne delatnosti: Liber amicorum Jovica Trkulja*, Beograd: Pravni

- fakultet Univerzitet u Beogradu; Institut za uporedno pravo, pp. 119-141. https://doi.org/10.56461/ZR_24.LAJT.07
- Vuković, Z. 2017. Ugovorna odgovornost za nematerijalnu štetu – de lege lata i de lege ferenda. U: Đorđević, S. (ur.) *Usklađivanje pravnog sistema Srbije sa standardima Evropske unije*. Kragujevac: Pravni fakultet, pp. 201-212.
- Vuković, Z. 2023. Određivanje pojma nepravične ugovorne odredbe. U: Soković, S. (ur.), *Usklađivanje pravnog sistema Srbije sa standardima Evropske unije*. Kragujevac: Pravni fakultet, pp. 533-544. <https://doi.org/10.46793/UPSSXI.533V>
- Zdravković, U. 2023. Materijalnopравни uslovi za raskid ugovora o međunarodnoj prodaji robe. *Strani pravni život*, 67(3), pp. 471-489. https://doi.org/10.56461/SPZ_23306KJ
- Živković, M. 2015. Acquisition of ownership of real property by contract in Serbian law: Departing from the titulus-modus system?. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 63(3), pp. 112-126. <https://doi.org/10.5937/AnaliPFB1503112Z>

Pravni izvori

- Švajcarski građanski zakonik (Swiss Civil Code – ZGB). 1912. <https://www.swissrights.ch/gesetze/ZGB-EN#:~:text=The%20Swiss%20Civil%20Code%20%28ZGB%29%20is%20the%20most,law%2C%20property%20law%20and%20the%20Law%20of%20Obligations,25.10.2025>.
- Zakon o obligacionim odnosima, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, *Službeni list SRJ*, br. 31/93, *Službeni list SCG*, br. 1/2003 - Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 18/2020.
- Zakon o obveznim odnosima Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22, 155/23.
- Zakon o zaštiti potrošača, *Službeni glasnik RS*, br. 88/2021.

